

HOMOKI-NAGY MÁRIA

Mezővárosi jogélet Gyulán a reformkorban

Mielőtt a címben jelölt témáról részletesebben írnék, maga a tanulmány témája pontosításra szorul. Ebben a tanulmányban a dél-alföldi mezővárosok, elsődlegesen Gyula lakóinak mindennapjait meghatározó szokásjogi normákról, azon belül is a magánjogi viszonyok egyes területeit érintő szokásokról kívánok írni. A Dél-Alföld mezővárosainak társadalmi, gazdasági és jogi életének alakulását, fejlődését alapjaiban határozta meg a török hódoltság és az azt követő évtizedek történelmi eseményei. A török hódoltság ideje alatt a falvak, mezővárosok lakosainak száma jelentősen csökkent, sőt egyes városok elnéptelenedek. A török kiűzését követően a tulajdon- és birtokviszonyok sem voltak egyértelműek. A legtöbb mezőváros előbb kamarai uralom alá került, majd attól függően, hogy ki, mely család tudta bizonyítani régi jogát az adott területre, vagy mint régi földesúr tért vissza – pl. Makó, amely mezőváros a csanádi püspök földesúri hatalma alá került – vagy királyi adományként új földesúr kapta meg a mezővárost az ahhoz tartozó uradalmakkal együtt. Ez teszi lehetővé, hogy Gyula mindennapjainak szokásjogát elemezve egyben összehasonlíthassuk más dél-alföldi mezővárosokban élő szokásjogi normákkal. Békés megyét és Szentés városát a török hódoltság megszűnését követően Harruckern János György báró kapta meg, aki udvari hadseregszállítóként igen jó szolgálatot tett a bécsi udvarnak. Harruckern igyekezett az uradalmat minél jobban megszervezni, ezért a török hódoltságot túlélte, illetve a betelepített jobbágyságnak jelentős kedvezményeket adott azáltal, hogy a mezővárosokkal úrbéri szerződést kötött. Ezekben pontosan rögzítették az adott mezőváros által teljesítendő évi szolgáltatásokat, s ebben lehetővé tették azt is, hogy egy jobbágy a földesúri járadékok teljesítését követően szabadon elköltözhessen. Ezek a két- három évre kötött úrbéri szerződések tették lehetővé azt is, hogy az ország más területeiről, így Erdélyből vagy az ország nyugati megyéiből települjenek be jobbágyok, másrészt maga a földesúr élt a betelepítés eszközével, amikor Szarvasra a felvidéki szlovákokat, Gyulára német lakosságot telepített be. A mezővárosok történetének ezek a hasonlóságai teszik lehetővé, hogy a jobbágy-parasztság magánjogi viszonyait egyes részeiben összehasonlítsuk. A tanulmány keretei között csak egyes magánjogi, így vagyoni és családjogi intézmények bemutatására van lehetőség.

A jobbágy-parasztság vagyoni viszonyainak elemzését a késő rendi korban az teszi lehetővé, hogy bár az úrbéri kötöttségek következtében

a jobbágyság által használt ingatlan javak többsége a földesúr tulajdonát képezte, a tulajdon- és birtokviszonyok a 18-19. század fordulóján, különösen a reformkorban olyan változásokon mentek át, amelyek megkérdőjelezték a földesúr kizárólagos tulajdonjogának a létét. A kérdésre legelőször Szabó István kereste a választ, akinek monográfiája megkerülhetetlen a dél-alföldi mezővárosok esetében is.¹

TULAJDON- ÉS BIRTOKVISZONYOK

Amikor a jobbágy-paraszság tulajdon- és birtokviszonyait elemezzük, mindenekelőtt azt kell vizsgálat tárgyává tenni, milyen ingatlan jóságok lehettek a birtokukban. A legfontosabb magának az úrbéri telkeknek a kérdése, amely kétségen kívül a mindenkori földesúr tulajdonát képezte és annak használatáért cserébe teljesítette a jobbágy a robotot, a kilencedet, szolgáltatta az ajándékokat. Báró Harruckern a jobbágyaival kötött úrbéri megállapodásokban lehetővé tette, hogy a mezővárosok pénzben váltsák meg e szolgáltatásokat, ami számára biztosabb jövedelmet, a jobbágyság számára egy kicsivel szabadabb életet jelentett. Harruckern a szentesi uradalomban nem alakított ki allodiális telket, azt teljes egészében úrbéri telkeként osztotta ki a szentesi jobbágyok között. Gyulán ezzel szemben már fenntartott családjának majorságot. A külső úrbéri telek vonatkozásában a jobbágyok egymás között tett szerződéseikben vagy végrendeleteikben gyakran utalnak arra, hogy földesuruk kegyességéből bírt szántóról, más elnevezéssel szállásföldről beszélnek. „Az Mlg. földesuraságom kegyes engedelméből bírok 9 fertály urbáriális földet, melyből 7 fertály van Lapistón...”² „A férjemtől maradt 3 fertály földemből egy fertály földet... mostohafiamnak az erre nyeredő földesúri kegyes engedelem reménysége alatt jussba által adom...”³

Amikor a jobbágyok a belső telken épített házukról tesznek említést akár végrendeletben, akár adásvételi vagy csereszerződésben, a földesúrra történő hivatkozás már elmarad, jelezve az utókor számára, hogy a belső telken álló ház a jobbágy saját munkája révén épült fel. Ez a tény pedig azt bizonyítja, hogy magát a házat a jobbágyok saját tulajdonuknak tekintették. Saját tulajdonával mindenki szabadon rendelkezhetett. „A telek felett a jobbágyot sajátos természetű birtokjog illette meg, e birtok tulajdonképpen a telek házára fordított vételár, illetőleg a ház építési költsége s egyáltalában a jobbágytelekbe fektetett beruházás értéke volt, ezzel a bir-

1 Szabó, 1947.

2 Homoki-Nagy, 2018. 238.

3 MNL BML V.A. 101. k.2. (19)

tokkal a jobbágy rendelkezett életében és halára esetére.”⁴ Szokásjogunk dogmatikájában ezt úgy tudták érvényesíteni, hogy a ház elidegenítéséhez is földesúri engedélyt kellett kérniük. Ezt bizonyítja például a következő bejegyzés: „a tisztartó úr engedelmével, a szomszédoknak megkínálásával a város protocollumába való beíratással történt” egy ingatlan elidegenítése.⁵ A földesúri hozzájárulás és az adásvételnél az adott város jegyzőkönyvébe való bejegyzésnek a szükségességét bizonyítja egy gyulai eset is. Az eladó Opris Ferenc a birtokában lévő 7 fertály urbáriális földből két fertályt eladott Szilágyi Jánosnak és Andrásnak, de „azt a M. Uraság házokra által nem íratta...”⁶ A földesúrnak nem kellett indokolnia, hogy miért nem járult hozzá az elidegenítéshez. Magyar-Gyulán fennmaradt jegyzőkönyvben sem tértek ki erre. A szerződés azonban a földesúri engedély hiánya miatt érvénytelen volt. Ugyanakkor az eladó a vevőket már birtokba bocsátotta, miközben a dicális jegyzékben továbbra is az eladó maradt feltüntetve, mint az úrbéri szolgáltatásokra kötelezett személy. Az eladó Opris Ferenc ezért egy harmadik személynek adta el újból a birtokot, egyben kötelezte magát a vételár visszafizetésére az első vevőknek, akik ennek megtörténtét követően birtokba engedték az új vevőt.

Ugyancsak a földesúri engedély szükségességére találunk utalást egy apai osztályos egyezségben. „Én Veress András által adom az 587. sz.a. lévő Colonicalis házamat, – mely után 6/8 föld vagyron írva – a kisebb fiamnak Veress Sebestyénnek oly móddal és oly feltétellel, hogy azon 6/8 földből 3/8 föld az 587.Sz.a. Sebestyén fiam neve alá, a másik 3/8 föld pedig a 457.Sz.a. Veress József nagyobbik fiam nevére a földesúri kegyes engedelem hozzá járulásával íratasson által.”⁷

A jobbágyok által készített végrendeletekben is találni utalást arra, hogy az örökhatározó által elrendelt hagyaték jövőbeli sorsa földesúri engedélytől függött: „ebbeli egyezségünk helybenhagyása és a Méltóságos Uradalom által leendő megerősítése és által írása tekintetéből mély aláztatossággal Ns. nemzetes és vitézlő Stachó János főfiskális urnak bejelentetik.”⁸ Hasonló bejegyzést találunk még 1845-ben keletkezett adásvételi szerződés esetében is, amikor a jegyzőkönyv tanúsága szerint a 2/8 úrbéri telek eladása esetén a „vevő nevére való íratás céljából a Mlgos Uradalomnak aláztatosan bemutatattik”⁹

4 Szabó, 1947. 35.

5 MNL CSCSML Szentés V.102. b/2. 411/1784

6 MNL BML V.A. 101.k.1. (18)

7 MNL BML V.A. 101. k.1. (9) 1837. január 3.

8 MNL BML V.A. 101.k.1. (15) „általíratott Gyulán április 3-án 1829.”

9 MNL BML V.A. 121. g. 1845. november 17.

A szakirodalom¹⁰ arra is kitér, hogy a belső telket a házzal csak a külső telekkel együtt lehetett eladni.¹¹ „Vida Mihály házát és a hozzá tartozó szállási földjét 250 vforintért örökösen és megmásolhatatlanul Raksi József asztalosnak eladta és a törvényes evictiot az történhető impetitorok ellen magára vállalta.”¹² Gyulán hasonló feljegyzést olvashatunk: „alól írott bizonyágot teszek arról, hogy Bordé György a 94.Sz.a. lévő Házat 4/8 Urbáriális Földemmel 2200 Vforintért örök áron tőlem¹³ megvette...”¹⁴

Német-Gyula bírói által a lakosok egymás közötti szerződéseit magába foglaló jegyzőkönyvek tanúsága szerint, pontosan rögzítették, hogy zsellér ház vagy telkes jobbágnak a háza került-e eladásra. Amikor zsellér adta el a házát, akkor a jegyzőkönyvben ezt is rögzítették, amikor telkes jobbágy adta el a házát, akkor a jegyzőkönyvben már a házhoz tartozó úrbéri telek nagysága is feltüntetésre került. Moldovány János özvegye, miután betegsége miatt „a közszolgálat teljesítésére elégtelenné vált, a Telkes Könyv 273. sz. alatt fekvő házát 2/8 úrbéri telek haszonvételével edgyütt”¹⁵ adta el. A jegyzőkönyvbe ez „2/8 Jobbágy ház” bejegyzéssel került rögzítésre. A város bírója ügyelt arra is, hogy az úrbéri telek haszonvételének eladását rögzítette, ezzel is utalva arra, hogy a telek tulajdonosa a földesúr volt. Ez változott meg Szentes mezőváros örökbevallási jegyzőkönyvében 1836 után, amikor a város kísérletet tett az örökváltságra, mert ettől az időponttól kezdve már nem tettek említést a földesúr tulajdonjogáról. A jobbágyok között keletkezett minden olyan szerződés, amelynek tárgya a jobbágyok birtokában lévő ingatlanok voltak, csak akkor volt érvényes, ha azt a város magistrátusa által vezetett jegyzőkönyvbe, protocollumba bejegyezték. „Az én atyámról néhai ör. Kiss Marjai Szabó Ferentzről reám maradt successionalis jussomat, melly a MGyula Városa 1829^{ik} esztendő oct. 26^{ik} napjától folytatni rendelt Egyességek protocollumának 13^{ik} Sz. alatt lévő egyezségek szerint megállapítottatott, örökösen által engedem s adom Ferentz fiamnak.” Ez biztosította a szerződések hitelességét. Mind Magyar-, mind Német-Gyula esetében fontos megjegyezni, hogy a házak adásvétele esetén mindig utaltak a „Telkes-könyvben” szereplő házsámokra.

Gyula jobbágy-parasztsága által kötött szerződések érvényességéhez hozzátartozott az uradalom engedélye, ami ugyanakkor nem zárta ki,

10 „A jobbágnak a telekre mint gazdaságszervezeti egységre szokásszerűen megformálódott rendelkezési joga nem vonatkozhatott a telek egyes részeinek, a házas belső teleknek, a hozzátartozó szántóföldnek, rétnek és a kivételesen telekutáni erdőnek a telektől elkülönítetten való elidegenítésére.” *Szabó*, 1947. 37.; *Kállay*, 1985. 327–328.

11 MNL BML V.A.101.k.2. (14)

12 MNL CSCSML Szentes V.102.o.I. 1787

13 MNL BML V.A.101. k.2.

14 MNL BML V.A.101. k.2. (50)

15 MNL BML V.A. 101. k.2. 1842

hogy az úrbéri telket a jobbágyok megosszák. „Én Veress András által adom az 587.Sz.a. lévő colonialis házamat, mely után 6/8 föld vagyron írva – kisebb fiamnak Veress Sebestyénnek oly móddal és oly feltétellel, hogy azon 6/8 földből 3/8 föld az 587.sz.alatt Sebestyén fiam neve alá, a másik 3/8 föld pedig a 457. sz. alatt Veress József nagyobbik fiam nevére a földesúri engedelem hozzájárulásával íratasson által.”¹⁶

A ház és az ahhoz tartozó úrbéri telek elválasztására mutat példát annak az asszonynak az intézkedése is, amelyet 1838-ban jegyeztek fel. Az anya házáról és az ahhoz tartozó öt fertály földről úgy rendelkezett, hogy a házat, melyet 500 váltó forintra értékelt, ezen árban átadta Ferenc fiának azzal a feltétellel, hogy anyját élete végéig megbecsülje és tisztelje. Az öt fertály föld „ a Mlgos Uraság kegyes engedelméből elszakasztandó és ezen öt fertály földemet át adom Kávay György férjemnek, hogy azt a maga házához irattatván használja, mint sajátját v. tulajdonát, azon házzal együtt, melyben nékem úgy is nincsen 400 forinttal több, melyről szinte minden jogomról lemondok. ... Engem mint törvényes és hites feleségét, holtomiglan tartani, ápolni mint férj köteles leszen, s én is mint igaz feleség eránta a kölcsönös bizodalmat meg nem fogom tagadni.”¹⁷

Öröklési pertől szabadulni akaró osztályos testvérek egyezséglevelében szintén feljegyzésre került, hogy az úrbéri telek felosztásához a földesúr engedélyére volt szükség. „Otlakán Péter vegye által az atyai házat mely után vagyron írva 3 fertály föld, oly megjegyzéssel, hogy azon 3 fertály földből egyet által engedjen Otlakán Mojszának, akinek most háza egy fertály földje lévén, eszerint ő is ezen túl két fertályos légyen és Péter is tsak két fertályos fog maradni. Mivel e szerént itt föld darabolás forog fel, az eránt közössen megfognjuk a Mlgos Uraságot kinek egyedüli tetszésétől függ, azt megengedni – kérni és instálni, addig csak Otlakán Péter nevén leszen írva ezen harmadik fertály föld is, de Mojsza fogja használni, és tőle minden terheket Mojsza fog viselni.”¹⁸

Más volt a helyzet a jobbágy-parasztok kezében lévő szőlővel és kerttel. A szőlőföld tulajdonjoga attól függött, hogy úrbéri telken telepítették-e vagy írtásföldön. Az utóbbi esetben a jobbágy-parasztoké volt a tulajdonjog, míg az előbbi esetben az úrbéri telekhez hasonló helyzet alakult ki.

Az úrbéri telek mellett fontos szerepet töltött be a gyulai jobbágy-paraszság életében is a szőlőföld. Több egyezségben, testamentumban olvashatunk a szőlőről tett intézkedésekről.

Öreg Csüri Péter végrendeletéből ismerhetjük, hogy özvegyen maradt leányai örökrészét úgy biztosította, hogy fiát kötelezte a leányokat megil-

16 MNL BML V.A. 101.k.2. 1837. január 2.

17 MNL BML V.A. 101. k.2. 1838. június 2. házassági szerződés Oppenhouzer Magdolna, Kováts György között

18 MNL BML A.101. k.2.

lető juss kifizetésére. A fiútestvér ezt csak úgy tudta megtenni, hogy saját feleségéének hozományát képező szőlőből „3000 tőke szőlőt ör. Varga Mihálynak 400 Vforintonkon el adott, s annak árát énnékem a menyecske leányaim kielégítése fejében által adta.” Ugyanakkor azt is rögzítette, hogy halála után megmaradó vagyonát – „Házzal egy fertály földdel és 5000 tőke szőlővel együtt, mely mellett egy kevés lapos föld is vagyon” – Mihály fiára hagyta.¹⁹

Kiss Erzsébet végrendeletében a következőket jegyezte fel. „Lévén a Török zugi szőlőskertben két darab szőlőm, egyik kilencz itze a másik 5700 tőkéből álló hozzávaló Hordókkal s egyéb készülétekkel együtt.”²⁰

Milyen források állnak a kutató rendelkezésére, ha a jobbágy-parasztság 18-19. századi tulajdon- és birtokviszonyaira választ szeretne kapni? E vonatkozásban a levéltárakban fellelhető jobbágy-paraszti végrendeletek, az általuk kötött szerződések illetve osztályos egyezségek adhatnak választ, melyeket gyakran az egyezségek könyvébe maga az adott mezőváros elöljárósága jegyeztetett be. Ez egyben a közhitelességét is biztosította az adott szerződésnek, osztályos egyezésnek vagy az adásvételnek.

Vizsgáljuk meg először, hogy a jobbágy-parasztság szerződesei milyen tulajdoni- és birtokviszonyokról szólnak. Az adás-vételi és csere szerződésekben a vétel, a csere tárgyának jogi természetét mindig feltüntették a szerződő felek, figyeltek arra, hogy a belső telken álló ház örökölt vagyon volt-e, azaz ősi jószágnak bizonyult vagy saját pénzen vásárolt, illetve épített jószág volt-e. A nemesi jogból ismert ősiség a késő rendi korban már a jobbágy-parasztság világában is általános jogintézménnyé vált. Az ősiség által kialakult kötött tulajdoni rendszer következtében csak az osztályosok beleegyezésével lehetett elidegeníteni a jobbágy ősiséget is. „Garai Jánosné Tót Sára 40 útból álló szőlőt eladván a leánya Borbás Sára ellene mondván azt állítván, hogy azt nem adhatta el, mert ősi jószág.”²¹ A család hozzájárulását az elidegenítéshez azzal bizonyították több esetben, hogy az elidegenítésnél az osztályosok személyesen jelen voltak, és beleegyezésüket saját aláírásukkal is biztosították. „Melynek nagyobb erősségéül adták Fiaim nevük aláírásával megerősített egyezséglevelemet...”²²

Ősi szőlőföldre hivatkozva jegyezte meg az özvegyen maradt asszony, hogy azt „Ferencz és János fiam és Erzsébeth leányom ... a szőlőből, mely ősi juss, mind a hárman egyenlően kielégítődtek...”²³

Egy édesanya, még életében akart gyermekei között intézkedni a meglévő jószágokról és az osztályos egyezésbe foglalt rendelkezését az-

19 MNL BML V.A-121. j. Csüri Péter végrendelete

20 MNL BML V.A.101. k.2. (42)

21 MNL CSCSML Makó V.A.101. b/1 1805

22 MNL BML V.A. 101. k.2. (50) MagyarGyula 1832.

23 MNL BML V.A.101.k.2 1832 2)

zal kezdte, hogy „minekutánna szerzett javaim kevés öröklött javakkal lenne terhelve, s ezen ősi jus is az én szőlőmről kerülvén- egy jobbágyház s ahhoz írott 4/8 urbéri telekből állanának.”²⁴

A külső urbéri telek elidegenítése esetén Gyulán mindig megemlítették, hogy az eladás a földesúr engedélyével történik. „Férjemtől maradt 3 fertály földből egy fertály földet ... mostohafiámnak az erre nyerendő földesúri kegyes engedelem reménysége alatt jussba által adván, a tanyával és az egy fertály föld után járó kaszállóval, e mellett a lószerkeret is 3 lóval s az eke készséggel együtt néki által adtam 100 vforintért...”²⁵ Egy másik szerződésben a házak cseréjéről tudósítanak. „Házamat, mely 872.Sz.a. eltseréltem ifj. Gombkötő István 884.Sz.a. házáért föld nélkül oly feltétel alatt, hogy Gombkötő István pótlásképpen 300 Vforintot reá fizet.”²⁶

A szülők gyakran még életükben törvényes örökösikkel osztályos egyezségeket tettek, melyben haláluk esetére rendelkeztek javaikról. Az osztályos egyezségek megkötésének okát jól jellemezték a szerződő felek az egyik megállapodásban. „Mi megunván a közöttünk javainknak halálunk után miképpen történendő felosztása eránt házassági életünkbe érkezett egyenlenséget, s tudván, hogy a békételesség az emberi életet keserűvé teszi, de tekintvén azt is, hogy öreg napjainkban a viszálykodások, mint házasságok szegénységünkre válna, ennek elkerülése és a jötevé békességes csendes életnek élvezhetése okáért ... egyességre léptünk.”²⁷

Az egyenlő osztály megteremtésének jó példája egy 1847-ben keletkezett osztályos egyezés, amelyben az édesanya három fia között rendelte el meglévő vagyonának sorsát. Egy házzal és 4/8 urbéri telekkel rendelkezett. Ezt úgy osztotta fel, hogy József és János fiai között osztotta meg a 4/8 telket és egyben kötelezte őket, hogy Jakab testvérük részére vásároljanak a határba, jó minőségű, tanya épülettel együtt 2/8 földet. Józsefnek adta a 900 forintra értékelt házat, de egyben kikötötte, hogy abban „holtomigvaló lakást, betegségembeni ápolást magamnak feltartok...”. Miután Jakab részére földet kellett vásárolni az anya úgy rendelkezett, hogy a ház árának felét fordítsa József földvételeire, míg a vételár másik felét az anya halála után „köteles közös osztályra adni”. Az egyenlő osztály biztosítása érdekében az anya még azt is kikötötte, hogy „az igazságos osztálynak megtehetése tekintetéből minden fertály föld fiaimnak előleges jussul hatszáz váltóforintba számíttassék, s így ha egyik vagy másik több javak birtokába lenne az osztálykor kifizetni a feleslegességet tartozik”.²⁸ A nemesi jog alakította ki az arányos osztály szigorú szabályát, mely szerint a legkisebb

24 MNL BML V.121. h. 1847.

25 MNL BML V.A:101.k.2. (19)

26 MNL BML V.A.101.k.2. (39)

27 MNL BML V.A. 121. g) ör. Purzsa Ilia és Galambos Flóra egyezsége 1846

28 MNL BML V.A. 121. h) 1847

fiú kapta az apai házat, de az idősebb fiútestvéreknek azonos értékű házat vagy házhelyet kellett biztosítani.²⁹ Jelen esetben a földesúri hatalom alatt álló mezővárosban az anya a ház és a föld értékét határozta meg, s annak alapján alakította ki az egyenlő osztályrészeket fiai között. Az osztályos egyezség 1847-ben készült el, amikor az 1836: 4. törvény az osztályrészek kialakítása vonatkozásában már hatályban volt. Az anya ettől függetlenül, a mezőváros hivatalos eljárása előtt még életében intézkedett erről. Lényegében ezt az osztályos egyezséget nyílt végrendeletnek is tekinthetjük, amelyet Német-Gyula városának jegyzőkönyvében rögzítettek.

A fennmaradt ingatlanátruházási jegyzőkönyvek, szerződések, osztályos megállapodások azt bizonyítják, hogy Gyulán is jelentős volt a fekvő jószágok forgalma. Ahogy a Dél-Alföld más mezővárosaiban, úgy Gyulán is a lakosság nemcsak a házat, szőlőjét, de az úrbéri telkeket is elidegeníthette, amennyiben az uradalom engedélyét megkapta.³⁰

EGYES CSALÁDJOGI INTÉZMÉNYEK

A tulajdon- és birtokviszonyok mellett Magyar- és Német-Gyula tanácsának megőrzött protocollumai, testamentum gyűjteményei számos, a családjogra vonatkozó rendelkezéseket, a jobbágy-paraszttság mindennapjaiban érvényesülő normákat őriztek meg. Az iratok egy kisebb része őrzött meg a gyermekekre, árvákra vonatkozó feljegyzéseket. Bár meg kell jegyezni, hogy az árvák vagyonával összefüggő iratokat az árvaszékek őrizték elsődlegesen. A protocollumokban bejegyzett egyezségek nagyobb része, az özvegyen maradt asszony számára biztosított özvegyi jogról és móringeről szól, míg más szerződések az idős emberek tartására, ellátására vonatkozó megjegyzéseket tartalmazták.

Egy osztályos egyezségben a testvérek igyekeztek megindokolni, hogy apjuk hagyatékából elhunyt testvérük fia, az örökhagyó unokája, miért kap kevesebb összeget. „Meghalálozott István testvérünk egy négy hetes kisedet gyermeket hagyva maga után ... Ez előtt régen István testvérünknek adósságában nyolcvan Váltó forintokat bizonyos német városi lakosok részére kifizetni kellett, ezenkívül ... Nagy Szabó Pálnak is Száz Vforintokat kifizettem, így csak 50 forintokat adadni magamat kötelezem.”³¹

Az adásvételi szerződések feltételei között is gyakran találni olyan kikötéseket, melyek a vevőt kötelezték nemcsak az idős eladók, hanem a

²⁹ Frank, 1845. 497–499.

³⁰ Kállay, 1985. 328.; Homoki-Nagy, 2008.

³¹ MNL BML V.A. 101.k. 1832 január 18. V. Kiss János és osztályosainak egyezsége 1832- 43. oldal a protocollumban

gyermek, sőt beteg gyermekek tartására. Schiffert Simon özvegye zselér házat adta el egyik fiának többek között azzal a feltétellel, hogy „mind nekem, mind néma fiamnak kimúltáig a háznál békességes lakást engedni tartozzék, ... néma fiamat magánál megszenvedni és betegségében ápolni, halálom után reája mosni.”³²

A jobbágy-parasztság mindennapi életét dokumentáló jegyzőkönyvek tanúsága szerint az országos joggyakorlatnak megfelelően Gyulán is meghatározó jelentőséggel bírt az özvegyen maradt asszonyok számára biztosított özvegyi jog. Az asszony, amíg elhunyt férj nevét viselte, addig lakást, ellátást kapott az elhunyt férj örököseitől, amit gyakran így fogalmaztak meg, „amíg isten engem éltet két véka Búza vetést ki adni s annak termését számomra bé takarítani s megőröltetni és készen által adni... köteles.”³³

Az Otlakán egyezséglevél bizonyítja kiválóan, mit jelentett a mindennapokban az özvegyi jog teljesítése. „Az anyánk míg él az apai házban, mely most Péter nevére íródik nyugodalmasan lakhasson – és mi mindenkor megbecsülni és tisztelni tartozunk.” Az asszony három fia kötelezte magát, hogy „mind a hárman fejenként kötelesek vagyunk édes anyánk élelmire míg él két köből búzát, egy köből árpát, 5 véka csüves tengerit és így esztendőnként mind a hárman összesen 6 köből búzát, három köből árpát és 15 véka csüves tengerit élete fogytáig adni s így kielégíteni. – Otlakán Jánosné s Pál árva ... szinte kötelesek esztendőnként anyánknak élelmére 2 köből búzát egy köből árpát és 15 véka csüves kukoricát adni... Otlakán Anna ... által kapván a szőlőt köteles anyánknak esztendőnként 2 akó bort adni és míg él anyánk ha a szőlőt megnézi, szabad legyen egy két fürt szőlőt maga szükségére vinni.”³⁴ Egy másik egyezséglevélben a következőket írták: „Ferenc fiamnak három fertály földemet olly móddal által adván, hogy amíg Isten éltet minden esztendőben hat véka őszi búza és hat véka tavaszi vetés részemre tellyesítsen...”³⁵ Egy anya így rendelkezett a fiaitól elvárt kötelesség teljesítéséről. „Élelmemre, minekutánna fiaimnak javaimat által adtam, a 6/8 föld évenkénti minden némű terméséből a hatodik részt köteleztetnek fiaim nekem kiadni, valamint egy tehénnek teleltetésére aránylag kukoritzta kórót, ha pedig az nem lenne, szénát lakásomra szállítván szinte adni, a fűtést illetőleg megjegyeztetik, hogy János és Jakab ha télen külön szobába lagnék a fűtésre egy kocsi szalmát, József fiam pedig a főzéshez szükséges egy kocsi fát hordani, úgy búzámat soronként megőrölni köteleztetnek.”³⁶

32 MNL BML j. Német- Gyula Ingtatlanátírási jegyzőkönyv 1834-1854. 1846. április 1.

33 MNL BML V.A. 101.k.2.

34 MNL BML V.A. 101.k.2.

35 MNL BML V.A.101.k.2

36 MNL BML V.A. 121. 1847

Az özvegyi jog biztosítására kialakult szabályok keretet formáltak arra is, hogy az idős szülők eltartására vonatkozó normákat is meghatározzák. „Olly feltétel alatt engedem által a Házamat fent nevezett kisebbik leányomnak, hogy mind magamnak, mind feleségemnek holtamiglan a házban való lakáshoz a Kamara és padlás használásához és udvar kerthez kirekeszthetetlen jussunk fent maradjon, holtamiglan az udvarkertemnek csak egy harmadrészét engedvén által nékiek használás végett. ... Hogy ha pedig nékem elébb történne halálom, mint a feleségemnek, azon esetben a feleségemnek is, mint holtáiglan a háznál békességes lakást engedni és a kertnek is, mely az udvarnál vagyon 1/3 részét haszonvételre által adni tartoznak.”³⁷ Ez az egyezséglevél ugyanakkor arra is bizonyítékkul szolgál, hogy a mezővárosok mindennapjaiban nemcsak az özvegyen maradt asszonyokról kellett gondoskodni, hanem az idős szülőkről is. Ez a gyerekek, s mindenekelőtt a legkisebb fiú gyermek kötelezettsége volt. Azonban, ha nem volt a jobbagynak gyermeke, akkor saját magának kellett gondoskodnia idős koráról. Gyakran megtörtént, hogy házát, szálásföldjét, szőlejt azzal a feltétellel adta el, hogy a vevő élete végéig lakást ellátást biztosít az eladó számára. Ezekből az adásvételi szerződésekben megtalálható feltételekből alakult ki a tartási szerződés. „Öreg Kertész András és felesége, mint megélemedett elgyengült és magokkal is tehetetlen öregek K. Kis Györgynek ... által adjuk örökösen a 987.Sz.a. lévő zsellér Házunkat oly feltétel alatt, hogy nékiek mind holtodiglan hűséges gondviselőjük és gyámolítójuk legyen, s őket fűtővel élelemmel is ellátni s őket holtodiglan tartani köteles legyen.”³⁸

Az özvegyasszony miután betegsége miatt eladta házát a hozzátartozó úrbéri telekkel együtt, az adásvételi szerződésben kötelezte a vevőt, hogy „a házban nékie lakást holta napjáig, nem különben fűtésre való fát vagy szalmát és ha megszorulna a ház árából élelmre és ruházatra pénzt adni köteles legyen.”³⁹

Az idősekről való gondoskodás jelenik meg a következő adásvételi szerződésben is. „Elagott dolog tehetetlen lévén, s állaltván miként csekély javaim napról napra felvigyázat s javítás nélkül elsilányulnak, főleg pedig házam tetemes rongálást szenvedett a számos mostoha idők által... unokámmal ... szerződtem: ezennel tulajdoni jogomról lelépve a Ngyulai 2. könyv 202k száma alatti Schiffert Ádám és if. Remete György szomszédok között fekvő zsellér házamat örök áron eladom Gyepes Imre unokámnak 800 forintokon oly feltétellel, hogy a házba nékem békés lakást

37 MNL BML V.A. 101. k. 1830 ör Todó Ferenc végrendelete

38 MNL BML V.A.101.k.1. (32)

39 MNL BML V.A. 121. h. szerződések 1842

engedve, köteles legyen reám gondot viselve ápolni, tisztázni s betegségemben utánnom látni...⁴⁰

A Gyulán feljegyzett egyezségek között a reformkor évtizedeiben számos házassági szerződés és móringlevél is fellelhető. A nemesi jogban már Werbőczy is rögzítette a hitbér intézményét, amit az örökhagyó örökösének kellett a hagyatékából kiadni az özvegyasszony számára. A néprajzi kutatások már korábban feltárták, hogy elsősorban a református falvak körében az újránházasodott felek között gyakori volt a mórिंग biztosítása.⁴¹ A *mórिंग* ténylegesen a szerződéses hitbér elnevezése, amikor a törvényes hitbér összegénél magasabb hitbért ígért a férj a feleségének. Ehhez a család hozzájárulására is szükség volt, mivel a nemesi jogban a hitbért elsődlegesen az ősi vagyonból kellett kiadni, ami az örökhagyó osztályosainak esetleges örökrészét csökkentette. Ez a szerződéses hitbér jelent meg a jobbágy-paraszttság mindennapjaiban a 18-19. század fordulóján. Mai napig nem került feltárássra ennek a családjogi intézménynek a pontos eredete, tartalma. A mórिंगot ígérhette csak a férj felesége számára a házastársi kötelezettségek teljesítéséért, de az ígéret lehetett kölcsönös is, amikor a feleség is ígéretet tett arra, hogy a házasságba hozott vagyontárgyakat, esetleges halála esetén az özvegyen maradt férj kapja meg. A jobbágy-paraszttság világában megjelenő szerződéses hitbér nagysága a mórिंगot ígérő fél vagyoni viszonyaitól függött.⁴²

Miután a hitbér és ennek következtében a mórिंग eredetének egyik forrásaként a szakirodalom a német jogéletben ismert „Morgengabe” intézményében vélte megtalálni, Magyar-Gyula jobbágy-paraszttsága esetében joggal feltételezhetjük, hogy magának a házassági szerződésnek és ezen belül a mórिंग ígéretének gyakorlata Német-Gyula lakóinak mindennapi gyakorlatából került át. A mórिंग ígéretének megértéséhez érdemes idézni a következő móringlevelet. „Én megunván a házammal lévő magányosságot, de leginkább tartván e mostani öreg napjaimban az Isten Eö Szent Felségének némely egészségemben történendő változásoktól, nehogy minden gyámoly nélkül elhagyattatva éljek, magamnak Házastársul elveszem Pap Erzsébetet oly világos, és a MGyulai Bírák Uraimék előtt teendő megmásolhatatlan akaratommal, hogy ha a mindeneknek Teremtője által e Mulandó Világból kiszóllítanék, nékie a körülettem tévő fáradozásaiért Moringképpen ajánlok 100, az az Száz Váltó forintokat, a mely summát a hátra maradandó mindennémű vagyonomból, az első feleségemtől lévő 5 gyermekeim által, ellen mondások nélkül fizessék ki. – Ha pedig a mi minden reménységem felül vagyon ezen második Házassággomból némely magzattal áldattnék meg az Isten által, arra való nézve el-

40 MNL BML V.A. 121. 1852

41 Tárkány-Szücs, 1981; Dominkovits, 1992; Mándoki, 1961.; Virág, 1997. 936-955.

42 Kállay, 1985, 383.

kerülhetetlen akaratom, hogy mindennemű ingó s ingatlan vagyonomból egyformán részesüljön az első feleségemtől lévő öt gyermekeimmel.⁷⁴³

Egy 1830-ban tett testamentumi rendelés codicillusában is arról olvashatunk, hogy a végrendelkező a jegyességkor tett móríngígéretét, utolsó akaratként is megerősíti. „A tegnapi napon tett nyitott Testamentumomhoz, későbbben jutván eszembe, még aztat is akarom, mint telyes akaratomat rekeszteni, hogy ennek előtte 8 esztendőkkal elvévén feleségül Békési születésű Szilágyi Katalint, a mellynek a körüitem öreg napjaimban teendő hív szolgálati jutalmáú, valamint akkoron a midőn magamhoz vettem, tett ígéretem szerént, adodjon a holtom után hátra maradandó vagyonomból Száz ... 100 váltó forintot Moring képpen.⁷⁴⁴ Egy atyafiságos osztályos egyezségben a mostohaafiú erősítette meg, hogy az atyja által a mostoha anyjának ígért 100 Vforint móríngból „már 50 vforintokat lefizetvén, a másik hátra lévő részét is a jövő Gyulai Kiss vásárra le fogom fizetni.⁷⁴⁵

A móríngot elsősorban a férj ígérte feleségének, de már Werbőczy is említést tett az ellenhitberről (contrados), amikor a feleség ígérte férjének a házasság megszűnésének esetére a hitbért. Magyar-Gyulán erre is találunk példát. Az özvegyen maradt Bakó Mária újbóli házassággötésekor a következő ígéretet jegyeztette be a város protocollumába. „Én Kukla Józseffel mint özvegy emberrel házassági szövetségre lépven, az ennek eránta való hívségemnek és szeretetemnek megbizonyítására, azon Inquil. Házamat, mely a kis városon egy felől Nagy János, másfelől Gyepes Márton szomszédóságokban van és a Török zugban Dániel János és Foltman György szomszédóságokban lévő egy kapa ajja szállómet, mely mindeniket megboldogult férjemmel szerzett közkeresményi jószágom – fent nevezett jegyesemnek ... móríngképpen hagyom, hogy mind holtomig csendes, békességes házassági életben együtt élven, holtom után ... őreá maradjanak.⁷⁴⁶ Ez a bejegyzés azt bizonyítja, hogy a menyasszony bírt valamivel több vagyonnal és gyermekei sem voltak, akik öregségében az eltartását biztosíthatták. A jobbágy-paraszti világban így jelent meg a szerződéses hitbér, amikor a kölcsönös házastársi kötelezettség biztosításának mintegy „ellenértékeként” az özvegyen maradt felek új házasságot kötven, valamelyik fél halála esetére előre biztosították a másik fél megélhetését. Házassági szerződésben ígérte Okány György, hogy 1281forint, tulajdon keresményű javaiból „a mostani feleségemnek száz vforintot móríngolok...⁷⁴⁷

43 MNL BML V.A 101. k.1. (24) április 13án 830

44 MNL BML V.A. 101.k (25) ör. Todi Ferencz 1830

45 MNL BML V.A. 101.k

46 MNL BML V.A.101.k.2. (43)

47 MNL BML V.A.101.k. Okány György házassági szerződése

Az itt bemutatott móringlevelek egyoldalú ígéretnek minősülnek, mind a vőlegények, mind a menyasszony esetében nincs kikötve, hogy a másik fél mivel jutalmazza házastársát. Az ígéretek, megállapodások hitelességét az bizonyítja, hogy a város egyezségi könyvébe jegyeztették fel, ahol a hiteles bizonysgót a város bírása és esküdtbírói biztosították.

De a kölcsönösen tett mórिंगígeretre is találunk példát a következő egyezés szerint. „Házassági hűsége jutalmául néki egy száz Vforintot négy köből búzát, és egy esztendős kövér vagy hízott süldőt móringolok oly móddal, hogy ezek holtom után az én vagyonaimból néki azonnal minden hijjány nélkül kiadassanak.” Miután a feleség 200 váltó forintot vitt a házasságba hozományként, ígéretet tett arra, hogy „ha nékem előbb történne halálom, ... azt férjemnek hagyom oly móddal, hogy sem egyik sem másik atyámfiamtól ne háborgattassék nem lévén azon 200 forinthez egyiknek is semmi jussok.”⁴⁸

A jobbágy-parasztság számára 1715-ben tették lehetővé, hogy közvégrendeletet készítsen, ahol ugyanezt az alaki feltételt írták elő, mint amit ezeknél a móringleveleknél tapasztalunk. Miután a szakirodalomban általánosan elfogadott vélemény, hogy a bejegyeztetett végrendeletek a jobbágyok esetében közvégrendeletnek minősültek, ennek analógiájára az ugyanilyen alaki feltétellel bejegyzett móringlevelek is közhitelű egyezsgeknek tekinthetők.

A református mezővárosokból fennmaradt móringleveleket a helyi lelkész által vezetett házassági szerzódések jegyzőkönyvében rögzítették, ott az a tény bizonyította a közhitelességet.⁴⁹

A gyulai móringlevelek esetében is megállapítható az a sajátosság, hogy a móringot az eljegyzés alkalmával ígérték és egyben jegyeztették fel. Erre példa Német-Gyulán 1847-ben tett ígéret, melyben a vőlegény megerősíti, hogy „miután Bayer Sebestyén özvegyét született Kaiser Borbálát feleségül elvettem volna, és egybekelésünkkor házassági szerzódésünk az illető 2 násznagy ... és némely rokonaink előtt szóval tétetett, nehogy ennek nem léte miatt történhet halálom esetére gyermekeim és hitvesem között egyenlenségek eredezhessenek, – ezennel moringul hitvesemnek egybekelésünk alkalmával ígért 150 forint váltóczédula moringot jelen írásom ereje mellett lekötök”.⁵⁰

Ugyanakkor azok a feltételek is olvashatók, amelyek már az öröklés területére terjednek ki, amikor a felek arra utalnak, hogy az esetleg az új házasságból születendő gyerekek milyen módon örököljenek. Bakó Mária

48 MNL BML V.A. 101.k. 2. 1841.

49 Dominkovits, 1992., Mándoki, 1961

50 MNL BML V.A.101. k.2. 1847. február 8. A jegyzőkönyvben házassági szerzódést írtak, azonban kizárólag a móringról és annak kifizetéséről történt intézkedés. Ezért ezt a házassági szerzódés speciális formájának, a móringlevélnak tekinthetjük. v.ö. Tárkány-Szűcs, 1981.

ezt úgy teszi meg, hogy a móringképpen ígért vagyon az ő halála esetén férjéé legyenek, s azt tőle senki se vehesse el, azonban, „ha Isten ő Szt. fel-seége bennünket gyermekekkel megáldana, azokra is maradjanak által.”⁵¹ Ez azt jelentette, hogy férje és gyermekei egyenlően örökölték volna Bakó Mária hagyatékát.

A móringlevelek mellett *házassági szerződéssel* is találkozunk a gyulai jobbágy-paraszttság feljegyzett egyezséglevelei között. 1837-ben az özvegy édesanya az ugyancsak özvegy leánya helyett kötött egyezséget jövendőbeli vejével. Az anya Anna leányát feleségül ígerte egy tímár mesternek, hozományként tíz juhot és 300 váltóforintot adott a vőlegény birtokába és megerősítette, hogy „ha a leánynomnak elébb minden magzat nélkül halála történne, mind ezen fentebb említett javak, mind annak ruhaneműi ... vömre maradjanak és senki ahoz jussát ne tarthassa”. Ezzel szemben a vőlegény, aki szintén özvegy volt kijelentette, hogy „megholt feleségemnek allaturája az én házamba investálva vagyon”, ami az első házasságából született János fiát illeti. „Az én elébbeni halálom esetére, ha t.i. együtt semmi gyermeket nem nemzenénk, azon említett háromszáz forinton felül maradó ingó javak második feleségemre száljanak.”⁵²

A korabeli házassági szerződéseknek is az egyik legfontosabb tartalmi eleme volt a házastársak anyagi javainak a rögzítése. Különösen fontos volt ez, ha két özvegy lépett házasságra és előző házasságukból gyermekeket hoztak az új házasságba. A házassági szerződés megkötését indokolta Okány György, amikor a megegyezést a következő szavakkal magyarázta. „Özvegyi állapotba lévő ember sorsomat megváltoztatni kívánván, feleségül elvettem ngyulai lakos néhai Komán Jánosnak özvegyét született Magyar Annát, a mikor Bírák Uraimék ugy az én, valamint a feleségem javait öszve irván, a mind két részről gyermekeink között származható jövendőbeli perlekedések elmellőzése tekintetéből következőkbe egyeztünk meg.”⁵³ A férj és az asszony különvagyonának rögzítése mellett, a férj ígéretet tett arra, hogy feleségének gyermekeit, „melyek közül az egyik a Leány 4. a fiu pedig 2 esztendő, tartom nevelém, s tanítatom egész 15ik esztendő korokig, akkoron, hogy amint nekik tetszik, ha egész sorsok megváltozásáig nállam maradnak, becsületesen kiházásítom és a tutornál lévő capitalisokat egész az 1832ik esztendő januárius 1 napjától a kiházásításig járó törvényes interessekkel a tutortól kivehetik, kötelezvéen magamat arra, hogy sem betegségben, sem semmi tekintetbe, a tutortól a gyermekek pénzéből egy krc. se fogok kérni, azt soha meg nem csonkítom, hanem mind végig a maga állapotjába hagyom”.⁵⁴

51 MNL BML V.A.101. k.(43) 1831

52 MNL BML V.A. 121. i)

53 MNL BML V.A. 101. 1832

54 MNL BML V.A. 101. K.

Egy másik házassági szerződésben az árvák vagyonának biztosítását, illetve az árvák vagyonának megterhelésének kizárását a következőképpen biztosították. „A férj, illetőleg mostohaatyja ... ha hitvesét túl élné, azon esetre ... – ha csak véletlen, s előre nem látható szerencsétlenség nem érné – a javakat adóssággal terhelni jussa ne legyen és lehessen, – hanem azokat teher nélkül gyermekeinek, halála után hagyni köteles leszén... ha nehéz betegség vagy más egyéb szerencsétlen körülmények kívánnák a vagyon terhelhetését, az legalább a nagyobb korúaknak és gyámtyának tudtával történjen”.⁵⁵ Ezt követően még azt is rögzítették, hogyha a feleség férje előtt halna meg, és férje új házasságot kötne, „gyermekeinek, kivált mostoháinak rövidséget szeretni kívánna és kijátszásokat czélozná”, akkor minden jószágot el kellett adni és a fele összeget az árvák között egyenlő arányban osztották volna fel.⁵⁶ Ebből a házassági szerződésből az a következtetés mindenképpen kiolvasható, hogy az özvegyen maradt anya gyermekei számára mindenképpen biztosítani kívánta örökségüket és a szerződésben tiltotta meg férjének a gyerekeit illető vagyon megterhelését vagy elköltését. Az árvák vagyonának megőrzése a rendi korban mindig komoly gondot okozott még akkor is, amikor a mezővárosokban közgyámokat neveztek ki az árvák vagyonának felügyeletére. Ezek a szerződések is utalnak arra, hogy a késő rendi korban kialakult gyakorlatnak megfelelően a mezővárosokban árván maradt gyermekek örökségét el kellett idegeníteni, a vételárat pedig az ún. gyámi pénztárban helyezték el. A közgyám felelőssége volt, hogy a letétbe helyezett összeget megőrizze. Gyakran a város lakossága a gyámi pénztárból tudott kölcsönt felvenni. Ezzel az volt a baj, hogy ha az adós nem fizette vissza a kölcsönt, a nagykorú árva sokszor hiába kapta meg az adóslevelet, csekély örökségét már soha sem kapta meg.⁵⁷

A házassági szerződések gyakran tartalmaznak öröklésre vonatkozó rendelkezéseket is. Okány György miközben a fentebb idézett ígéréteben biztosította a mostohagyermekéi javainak megőrzését, a saját, első házasságából született három gyermeke esetében azt az ígéretet tette, hogy halála esetén meglévő jószágain, „csak a két ágyból származott Okány successorok osztozzanak”.⁵⁸ Ezzel a férj persze azt is jelezte, hogy az új házasságból is szülehetnek gyermekek, akiket egyenlő osztályrész illet az apai vagyonból az első házasságából született gyermekivel. De azért megerősíti, hogy mostohagyermekéi az elhunyt apjuk után, illetve anyjuk javait úgymint megkapják és a mostohaapa halála esetén már csak az édesanyjuknak a „vélem szerzett köz keresményét, mint anyai just a tőlem

55 MNL BML V.A. 121. i) 1837

56 MNL BML V.A. 121. i) 1837.

57 Degré, 1977.

58 MNL BML V.A. 121.i)

nemzhető gyermekekkel követelhetik”.⁵⁹ A házassági szerződésnek ezek a rendelkezései ténylegesen a reformkorban érvényesülő – egyébként már Werbőczy által is rögzített – törvényes öröklési szabályait írták le. Ugyanakkor érzékelhető, hogy a férj, bár igyekezett a lehető legpontosabban leírni, hogy ki, mit hozott a házasságba, mi a feleség különvagyonra és mi a férjé, mit örökölnek a feleség gyermekei és mit a férj gyermekei és mi történjen azzal a házasságkötéskor még meg nem lévő közkeresménnyel, ha az új házasságból is születnének gyermekek. Nehéz elképzelni, hogy a szülők halálát követően nem volt vita a mostoha és a féltestvérek között a hagyaték tényleges megosztásakor.

A gyulai jobbágy-parasztság mindennapi életét meghatározó szokásjogi normákból ebben a tanulmányban csak két területet érintő szabályokat mutattam be. Az egyik terület az ingatlan jószágok, elsősorban a ház, az úrbéri telek és a szőlő tulajdon- és birtokviszonyait jellemző kötött tulajdonjogra vonatkozó szabályok, melyek közül kiemelendő, hogy az úrbéri telkeket érintő adásvételi szerződésekben mindig kiemelték, hogy a telek haszonvétele kerül eladásra. Ezzel szemben a ház és a szőlő esetében már ténylegesen a jobbágy saját tulajdonjogát ruházta át másra. Az adásvételi szerződésekben megjelenő az özvegyekre és az idős emberekre vonatkozó tartási kötelezettség hűen tükrözi a reformkor jobbágy-paraszti világát, bemutatva azt, hogy ténylegesen mit jelentett a becsületes és tisztességes tartása – ellátása egy idős embernek.

A mindennapok világában fontos szerepe volt a házasságnak, melyet gyakran házassági szerződéssel is megpecsételtek. Ezekben a szerződésekben egyrészt a felek vagyoni viszonyairól, másrészt, ha a felek özvegyen léptek újból házasságra, az előző házasságból született gyermekek tartására, ellátására és ezzel összefüggésben öröklésre vonatkozó intézkedésekről olvashatunk. Tárkány-Szücs Ernő megfogalmazása szerint a házassági szerződések sajátos formája a móringlevél. A gyulai jobbágy-paraszatok gyakran készítettek móringlevelet, illetve házassági szerződésben vagy végrendeletükben intézkedtek a móringlevél teljesítéséről. Ez a házassági vagyoni jogi intézmény fontos szerepet töltött be nemcsak az özvegyen maradt nők, de gyakran az özvegyemberek életében is.

A levéltárban őrzött protocollumok, végrendeletek, hagyatéki leltárak, szerződések Gyula mezővárosának 18-19. századi jogéletére számos fontos adatot nyújtanak, amelyet egy hosszabb tanulmányban érdemes az olvasók elé tárni.

 Levéltári források

- Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megye Levéltára Magyar- Gyula mezőváros tanácsának iratai V.A.101.
- Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megye Levéltára Német – Gyula mezőváros tanácsának iratai V.A.121
- Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megye Levéltára Makó mezőváros Mindennapi bejegyzések könyve V.A. 101.
- Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megye Levéltára Szentes mezőváros egyezségei könyve, V.A. 102. o.
- Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megye Levéltára Szentes mezőváros Végrendeletek V.A. 102.v

---

 Irodalomjegyzék

- Degré*, 1977 =
- Degré Alajos*: A magyar gyámsági jog kialakulása a dualizmus korának gyámsági kódexéig. Budapest, 1977.
- Dominkovits*, 1992 =
- Dominkovits Péter*: Móringlevelek Győr megyéből. Győr, 1992
- Frank*, 1845 =
- Frank Ignác*: A közigazgatás törvénye Magyarhonban I. Buda, 1845
- Homoki-Nagy*, 2008 =
- Homoki-Nagy Mária*: Egyes szerződési típusok a dél-alföldi mezővárosok joggyakorlatában. *Acta Jur.et pol.* Tom. LXIII. Fasc. 8. Szeged, 2008
- Homoki-Nagy*, 2018 =
- Homoki-Nagy Mária*: „Az általam megkért hiteles tanúk előtt következő végső rendelkezésemet tészem...” Jobbágy-parasztok végrendeletei Szentes mezővárosában. PTE, Szekszárd, 2018.
- Kállay* 1985 =
- Kállay István*: Úriszéki bíraskodás a XVIII-XIX. században. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985.
- Mándoki*, 1961 =
- Mándoki László*: A siklői reformátusok házassági szerződése. *Néprajzi Közlemények*, 6 (1961) 1. szám. 125–237.
- Szabó*, 1947 =
- Szabó István*: A jobbágy birtoklása az örökös jobbágyság korában. MTA, Budapest, 1947.
- Tárkány-Szücs*, 1981 =
- Tárkány-Szücs Ernő*: Magyar Jogi népszokások. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981
- Virág* 1997 =
- Virág Gábor*: Móringlevél – Házassági kötél. *Híd* 41 (1997) 12. sz. 936–955.

LEGAL LIFE IN THE MARKET TOWN OF GYULA DURING THE HUNGARIAN REFORM ERA

After the expulsion of the Ottoman Turks from Hungary the County of Békés – including the market towns of Gyula and Szentes – was granted to Johann Georg Harruckern (Hungarian: Harruckern János György). He concluded contracts with his market towns. These contracts laid down the exact annual services to be performed by the market towns, and also allowed the peasants to move freely after paying their annuities to the landlord. In addition, Harruckern made it possible for the market towns to render their services – the unpaid labour service (French: *corvée*, Hungarian: *robot*) the ninth and the gift – in money. The author illustrates with proper sources the rules of tied ownership and tenure of immovable property, especially the house, the manorial plot and the vineyard. Among her sources are testaments, sharing agreements and contracts of sale. The landlord's permission was required when the manorial plot was divided. The situation was different with the vineyard possessed by the peasants. If the vineyard came into being as a result of assarting, the peasant himself was entitled to own it.

In sharing agreements and contracts of sale the parties took care of the rights of children, widows and old people. Children, first of all the youngest children, had to take care of their parents. If the peasant had no children, he had to look after himself in his old age. It often happened that he sold his house, land or vineyard on the condition that the buyer would provide lodging for him for the rest of his life.

The testator's heirs had to pay the dowry to the widow. When the husband promised his wife a higher amount than the real value of the legal dowry, the family's consent was required. Marriage-contracts are also present among the contracts of the peasant-burgers of Gyula.